

Δ Ε Λ Τ Ι Ο Ν

ΤΗΣ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΟΣΕΩΣ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΩΝ

ΕΤΟΣ 1955

Robert Ulich

ΤΟ ΔΙΛΗΜΜΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Ο Δρ. R. Ulich είναι καθηγητής της παιδαγωγικής εις τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Harvard καὶ θεωρεῖται ἀθεντία εἰς τὰ ζητήματα τῆς ἱστορίας καὶ τῆς φιλοσοφίας τῆς παιδείας. Ἐίναι συγγραφεὺς πολλῶν καὶ ἀξιολογῶν παιδαγωγικῶν καὶ φιλοσοφικῶν συγγραμμάτων, ἐκτὸς τοῦ πλῆθους τῶν παιδαγωγικῶν ἄρθρων, τὰ ὅποια εἶναι δημοσιευμένα εἰς τὸν παγκόσμιον τύπον. Τὸ «Δελτίον» δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορά, κατὰ τὴν ὁποίαν φιλοξενεῖ εἰς τὰς στήλας του ἄρθρα τοῦ διακεκριμένου ἐπιστήμονος. Τὸ κατωτέρω ἀπεστάλη ἀπὸ τὸν συγγραφεὴ πρὸς τὸ «Δελτίον».

Ἡ προσπάθεια νὰ ἐξετάσωμεν τὰ προβλήματα τῆς συγχρόνου εὐρωπαϊκῆς Ἐκπαίδευσεως εἰς τὰ στενὰ ὄρια, μιᾶς πραγματείας, εἶναι βέβαιον, ὅτι θὰ διεξαχθῇ ἀδρομερῶς.

Θὰ ἤμποροῦσε κανεὶς νὰ διηγήσῃ εἰς αὐτὴν τὴν πραγματείαν διὰ τὴν ἀγγλικὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τὴν σχετικὴν μὲ τοὺς περὶ ἐκπαίδευσεως νόμους, τοῦ 1944, διὰ τὴν γαλλικὴν Ἐπιτροπὴν τοῦ Langevin καὶ τὰ γαλλικὰ σχολεῖα προσανατολισμοῦ, τὰ ὅποια ἀντιπροσωπεύουν τὰ πλέον ἐνδιαφέροντα πειράματα εἰς τὴν σύγχρονον ἐκπαιδευτικὴν καθοδήγησιν. Δυνατὸν ἐπίσης νὰ προσπαθοῦσε νὰ περιγράψῃ κανεὶς τὸ γιγάντιον ἐκπαιδευτικὸν πείραμα τῆς Σοβιετικῆς Ρωσίας καὶ τὰς προσπάθειάς πρὸς ἐκπαιδευτικὴν ἀνασυγκρότησιν εἰς τὰς ἐρειπωμένας καὶ ἠττημένας χώρας.

Ἄλλὰ τὸ νὰ παρουσιάσῃ κανεὶς αὐτὰ τὰ γεγονότα καὶ τὰς πολιτικὰς τάσεις, χωρὶς ἐπαρκῆ ἀνάλυσιν καὶ χωρὶς ἀνάλογον συσχετισμὸν πρὸς τὸ μορφωτικὸν καὶ πολιτικὸν ὑπόβαθρον κάθε χώρας, θὰ εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα μίαν ἀπλὴν καταγραφὴν τῆς καταστάσεως, ἡ ὁποία, καθὼς ὅλοι γνωρίζομεν, πολλάκις δὲν βοηθεῖ εἰς τὴν πραγματικὴν κατανόησιν τῶν γεγονότων. Ἄς μοῦ ἐπιτραπῇ λοιπὸν νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχήν σας, εἰς μερικοὺς ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς καὶ κοινωνικοὺς παράγοντας, οἱ ὅποιοι ἀσυναισθήτως καὶ ληληθότως ἐπιδροῦν εἰς τὴν μόρφωσιν τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος καὶ συχνὰ καθορίζουν τὴν ἐξωτερικὴν συμπεριφορὰν τῆς ἐσωτερικῆς καλλιέργειας, πολὺ περισσότερο ἀπὸ

ὅ,τι ἡμεῖς εἴμεθα διατεθειμένοι νὰ παραδεχθῶμεν.

Ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰῶνος ἡ εὐρωπαϊκὴ ἐκπαιδευτικὴ κατεύθυνσις, εἰδικῶς ὅσον ἀφορᾷ τὰ σχολεῖα τῆς Μέσης Ἐκπαίδευσεως, διήλθε μίαν κρίσιμον μεταβατικὴν περίοδον. Ἡ βαθμιαία κατάργησις τῆς μονοπωλήσεως τοῦ κλασικοῦ δευτεροβάθμιου σχολείου, μὲ τὰ λατινικὰ καὶ ἑλληνικὰ εἰς τὸ κέντρον τοῦ προγράμματος διδασκαλίας, ἤρχισε περὶ τὸ 1890. Ἐνα δεύτερον κύμα ἀλλαγῆς ἐπῆλθε μὲ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον. Ἡ ἀλλαγὴ αὕτη προήλθεν ἐξ αἰτίας τοῦ νόμου Fisher εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἀπὸ τὸ κίνημα τῶν «συντρόφων» εἰς τὴν Γαλλίαν, καὶ τὴν «ἀποφασιστικὴν σχολικὴν μεταρρυθμίσιν» εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ τελικῶς τὴν ριζικὴν καταστροφὴν τῆς ἀρχαίας παραδόσεως εἰς τὴν Ρωσίαν.

Σήμερον ἔχομεν κατακλυσθῆ ὑπὸ ἐνὸς τρίτου ἐκπαιδευτικοῦ κύματος, τὸ ὁποῖον ἤμπορεῖ νὰ χαρακτηρισθῇ, ὡς μία προσπάθεια, ἡ ὁποία θέλει νὰ καταργήσῃ εἰς τὸ ἐξῆς τοὺς ἐκπαιδευτικοὺς περιορισμοὺς μεταξὺ τῶν διαφόρων κοινωνικῶν τάξεων καὶ τῶν κληροδοτηθέντων εἰς αὐτὰς ἐκπαιδευτικῶν συστημάτων, ἐν συνδιασμῶ πάντοτε μὲ τὸν σεβασμὸν πρὸς τὰς ἀτομικὰς διαφορὰς καὶ τὰς ἠθικὰς ἀπαιτήσεις διὰ μίαν πλήρη ἰσότητα, καὶ πρὸς τὴν διαμόρφωσιν τῶν προγραμμάτων διδασκαλίας κατὰ τέτοιον τρόπον, ὥστε νὰ συνδυάζουν ἓνα ὑψηλὸν βαθμὸν ἐνότητος μὲ ἓνα ἐξ ἴσου ὑψηλὸν βαθμὸν ἐλαστικότητος καὶ ἐκλογῆς.

Εἰς τὰ παιδαγωγικά μας συγγράμματα ἔχομεν ἐπαινέσει διας αὐτὰς τὰς ἐξελίξεις,

ὡς ἓνα σημεῖον προόδου πρὸς τὴν δημοκρατίαν. Ἐχομεν ἐπίσης παρατηρήσει τὴν βιαιάν ἀνατροπὴν τῶν παραδεδεγμένων φαινομενικῶν ἀξιῶν εἰς τόσον ἐκπαιδευτικῶς προωδευμένας χώρας, ὅπως ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Γερμανία. Ἐχομεν πείραν τῆς ἠθικῆς κρίσεως τῆς Γαλλίας. Γνωρίζομεν τὴν περίοδον τῆς ἐξασθενήσεως καὶ συγχύσεως εἰς τὴν Ἀγγλίαν τοῦ Chamberlain, τὴν ἐρωτοτροπίαν καὶ τοὺς χαριεντισμούς μετὸν φασισμόν, ἐκείνων οἱ ὅποιοι ἐπηρεάζονται ἀπὸ πολιτικούς καὶ ἐμπορικούς κύκλους ἀνά τὴν ὑφήλιον. Καὶ ἐρωτῶμεν ἐπιμόνως τὸν ἑαυτὸν μας: Ὁ κερδηθεὶς κατὰ τοῦ ἀναλαφθητισμοῦ πόλεμος εἰς τὴν Ρωσίαν καὶ ἡ ἐπέκτασις τῆς γραμματικῆς μορφώσεως, μέχρι ποίου βαθμοῦ συνοδεύεται ὑπὸ παρομοίας ἀναπτύξεως τῶν πολιτικῶν ἐλευθεριῶν; Γενικῶς, πιθανόν, εἶναι εὐνόητον νὰ λέγεται, ὅτι μεταξὺ τῶν Εὐρωπαϊκῶν χωρῶν ἡ Ἀγγλία, παρὰ τὰς πολλὰς ἀτελείας, παρουσίασε τὸν ὑψηλότερον βαθμὸν σταθερότητος καὶ ἀντιστάσεως εἰς τὴν ἐκπαιδευτικὴν καὶ πολιτικὴν ἀποσύνθεσιν. Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ Ἀγγλία ἕως τὸ 1870, δὲν εἶχε καμμίαν πραγματικὴν δημοσίαν, ὑποχρεωτικὴν καὶ καθολικὴν ἐκπαίδευσιν, καὶ ἐπραγματοποίησε μίαν βραδείαν ἐκπαιδευτικὴν μεταρρύθμισιν μέχρι τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου. Καὶ οὕτω τὸ πρόβλημα αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τίθεται ἐνώπιόν μας ὡς ἑξῆς: Τί τὸ λανθασμένον ὑπάρχει εἰς τὴν σύγχρονον ἐκπαίδευσιν; Διότι εἶναι γεγονός ὅτι ὅσον μεγαλυτέραν παιδείαν ἀπαντῶμεν, τόσον βαθύτερον ὀδηγοῦμεν τὴν γηρασμένην καὶ σαθρὰν ἄμαξαν τοῦ πολιτισμοῦ μας εἰς τὴν τάφρον.

Κατ' ἀρχὴν δεχόμεθα, ὅτι τίποτε δὲν εἶναι ἐσφαλμένον εἰς τὰς προθέσεις καὶ τὰς ἐνεργείας τῶν ἐκπαιδευτικῶν προγραμμάτων κατὰ τὸν τελευταῖον καιρὸν εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἐπῆρξαν, καὶ μάλιστα πολλοὶ ἄνθρωποι, οἱ ὅποιοι ἐπολέμησαν καὶ ἐτραυματίσθησαν εἰς τὰ χαρακώματα τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου ἢ εἰς τὰς ἐπαναστάσεις, αἱ ὁποῖαι ἐπηκολούθησαν τὴν ἐκρηξίν του, ἢ γυναῖκες αἱ ὁποῖαι εἶδον τὴν καταστροφὴν οἰκογενειῶν καὶ τὴν πείναν τῶν παιδιῶν. Ἐπῆρξαν ἄνθρωποι σκεπτι-

μιστοὶ οἱ ὅποιοι ἀντελήφθησαν, ὅτι ὁ φυσικῶς εὐπρεπὴς μέσος ἄνθρωπος, ἠπατήθη καὶ παρεσύρθη εἰς πράξεις ἀγριότητος καὶ αὐτοκαταστροφῆς, καὶ ἐπεθύμησαν νὰ τὸν βοηθήσουν διὰ μᾶς καλυτέρας ἐκπαιδεύσεως. Ἐπαναλαμβάνομεν, ὅτι δὲν ὑπάρχει κανένα σφάλμα εἰς τοὺς παιδαγωγούς, ἀλλὰ τὸ σφάλμα ὀφείλεται εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν κοινωνίαν ἐν τῷ συνόλω της.

Εἴτε μᾶς εἶναι εὐχάριστον εἴτε ὄχι τὸ γεγονός αὐτό, πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι αἱ Εὐρωπαϊκαὶ χῶραι—ἢ κάθε μία φυσικὰ εἰς διαφορετικὸν βαθμὸν—δὲν κατώρθωσαν ἀκόμη νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς ἀρνητικῆς παιδείας καὶ τῶν ἀλύτων κοινωνικῶν προβλημάτων, τὰ ὅποια ἐφανέρωσαν τὸν ἐπαναστατικὸν τὸν χαρακτῆρα πρῶτον κατὰ τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1789. Ἀπὸ αὐτὴν πηγάζουν ἡ πάλῃ μεταξὺ τῶν ἀνωτέρων καὶ κατωτέρων τάξεων, καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ πάλῃ μεταξὺ τῆς θρησκευτικῆς παραδόσεως καὶ τῶν νέων ιδεῶν τοῦ ἐμπειρικοῦ ὀρθολογισμοῦ.

Μετὰ τὴν περίοδον τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τοῦ Ναπολεοντείου πολέμου, αἱ δυσκολίαι ὠξύνθησαν μετὰ τὴν βιομηχανικὴν ἐπανάστασιν. Αὕτη ἡ ἐπανάστασις ἐδημιούργησε τὸ σύγχρονον ἀνεδαφικὸν προλεταριάτον, τὸ ὅποιον ἀφ' ἑνὸς ἐπέσθη νὰ ἐργασθῆ εἰς ἀποκλειστικῶς μηχανικὰς ἐργασίας καὶ ἀπεξενώθη ἀπὸ τὴν φύσιν καὶ εἰς τὸ ὅποιον ἀφ' ἑτέρου ἐπετράπη νὰ συμμετάσχη—καίτοι πολλάκις ἐχρειάσθη νὰ ἀγωνισθῆ δι' αὐτὴν τὴν συμμετοχὴν—εἰς τὰ προνόμια τῆς ἐκπαιδεύσεως, καθὼς ἐπίσης καὶ εἰς τὰ ἀμφιβόλου ὠφελιμότητος ἀποτελέσματα τῆς ὀμαδικῆς ἀπεργίας καὶ τὰ ἀκόμη περισσότερον ἀμφίβολα εὐεργετήματα τῆς ὀμαδικῆς ψυχγωγίας καὶ διασκεδάσεως.

Τὸ σύγχρονον προλεταριάτον ἀνεκάλυψεν, ὅτι ἡ τρίτη κοινωνικὴ τάξις, ἡ ἐστικὴ, ἡ ὁποία εἶχε βοηθήσει διὰ τὴν πραγμάτωσιν τῆς νίκης εἰς τὰς διαφόρους ἐπαναστάσεις, μετὰ τὴν ἐξήγησίν της καὶ τὴν ἀπόκτησιν δυνάμεως ἐκράτησε στάσιν ἐντελῶς ἀδιάφορον ἀπέναντι τῶν παραπόνων καὶ τῶν ἀπαιτήσεων τῶν ἀκτημόνων ἀνθρώπων καὶ συμπεριεφέρθη, ὅπως ἀ-

κριβῶς καὶ αἱ παλαιότεραι ἀριστοκρατικαὶ τάξεις. Συχνὰ δὲ ἔμεινεν ἀκόμη περισσότερον ἀδιάφορος καὶ ἀναίσθητος. Κατὰ συνέπειαν ὁ ἐργάτης τῆς βιομηχανίας ἤρνεϊτο νὰ ἀναμειγνύεται εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν φιλελευθέραν κοινωνίαν καὶ νὰ ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν ἰδεολογίαν τῆς περὶ αὐτομάτου προόδου, ἣ ὅποια δι' αὐτὸν ἀπεδεικνύετο ὡς ἓνα κοῦφον ψεῦδος. Ἄλλὰ ἀφ' οὗτου ὁ ἄνθρωπος ἀντελήφθη ὅτι ἔχει ἀνάγκη μίᾳ πίστεως πρὸς μίαν μελλοντικὴν εὐτυχεστέραν ζωὴν, διὰ νὰ ἠμπορέσῃ νὰ ζῆσθαι καὶ νὰ ἐργασθῆ χωρὶς ἀπελπισίαν, τὸ προλεταριάτον ἀντέταξε τὸ εὐαγγέλιον τοῦ σοσιαλισμοῦ ἔναντι τῆς φιλελευθέρως πίστεως. Οὕτω οἱ ὄπαδοί τοῦ κομμουνιστικοῦ μανιφέστου ἀπειλοῦν τώρα τὴν κυρίως κοινωνίαν, ἔξω τῆς ὁποίας καὶ ἔναντιον τῆς ὁποίας τοῦτο προέκυψεν.

Ὁ τελευταῖος καὶ ἀποφασιστικὸς παράγων, ὁ ὁποῖος συνετέλεσεν εἰς τὸν διαμελισμὸν τοῦ παλαιότερου εὐρωπαϊκοῦ τρόπου ἐκπαίδευσως, ἦτο ἡ ἐπίδρασις τῆς ἐπιστήμης εἰς τὴν σκέψιν τοῦ μέσου τύπου ἀνθρώπου. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐννοῶ μὲ αὐτό, δὲν εἶναι τόσοσὴν ἡ ἐπιστήμη αὐτὴ καθ' ἑαυτὴ ὡς πρὸς τὰς μεθόδους καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς, ἀλλὰ μίᾳ συγκεκριμένη θεωρησίᾳ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ κόσμου, ἣ ὅποια, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς παλαιότερας θρησκείας καὶ τὰς ἀθηντικὰς παραδόσεις, ἀμφιβάλλει πρὸς πᾶν ὅ,τι «θεῖον» καὶ πρὸς ὅλας τὰς κοινωνικὰς καὶ πνευματικὰς ἀπαιτήσεις αἱ ὁποῖαι ἀπορρέουν ἀπὸ τὸ «θεῖον». Ἡ θεωρία τοῦ «Δαρβινισμοῦ» ἐκυκλοφόρησεν εἰς χιλιάδας φυλλάδια ἀνά τὴν Εὐρώπην. Ὁ ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος δὲν δέχεται πλέον τὸ αἶσθημα τῆς ἀσφαλείας, ποῦ χαρίζεται ἡ πίστις, προσπαθεῖ νὰ κατασφαλίσῃ ἑαυτὸν διὰ τῆς ἀπιστίας. Ὁ δὲ Μαρξισμὸς προσέβλεψε πολλοὺς ἀπὸ τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ ὄχι τόσοσὴν διὰ πολιτικούς λόγους, ἀλλὰ διότι πρὸς διάκρισιν καὶ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν παλαιότερον «εὐτοπιστικὸν σοσιαλισμὸν» αὐτὸς ἦτο «ἐπιστημονικός», ὅπως διετείνετο.

Δυστυχῶς διὰ αὐτὰ τὰ κινήματα, ἀκόμη καὶ ὁ κολλεκτιβιστικὸς σοσιαλισμὸς, ἐξηναγκάσθησαν κατὰ κάποιον τρόπον νὰ ὑπηρετήσουν τὴν πλέον γιγαντιαίαν δυνάμιν

τὴν ἀναπτύχθεισαν εἰς τὴν σύγχρονον κοινωνίαν, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, καὶ ἡ ὁποία ὠνομάσθη «Ἐθνισμός». Ὁ Ἐθνισμὸς ἐνῶ κατ' ἀρχὴν ἦτο ἓνα κίνημα ἐθνικῆς ἐξεγέρσεως καὶ ἐμψυχώσεως τώρα κατήντησεν ἓνα φαρμακρὸν δόλωμα, τὸ ὁποῖον σκλαβώνει καὶ δηλητηριάζει τοὺς δειλοὺς ἀνθρώπους ὁλονὲν καὶ περισσότερον, μολονότι ἐκεῖνοι προσπαθοῦν ἴσως νὰ τὸ ἀποφύγουν⁽¹⁾. Τὰ ἀποτελέσματα ὄλων αὐτῶν τῶν βιαιῶν πείσεων ἦσαν τὸ ξεθεμελίωμα τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας, μίᾳ κρίσει τόσοσὴν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ζωὴν τοῦ ἀτόμου, ὅσον καὶ εἰς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν τῶν ὁμάδων.

Διὰ νὰ ὁμιλήσωμεν εἰδικῶς διὰ τὴν Μέσσην Ἐκπαίδευσιν, οἱ τρεῖς στυλοὶ ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐστηρίζετο κατὰ τὸ παρελθὸν ἡ μόρφωσις καὶ ἡ ἀγωγή, ἔχουν εἰς μερικὰ ἔθνη καταρρέουσι καὶ ἔμεινε μόνον μίᾳ καλῶς καλλιεργημένη κυριαρχοῦσα μειονότης, μίᾳ μειονότης ἣ ὅποια μόνη ἐπωφελεῖται καὶ ἀπολαμβάνει τὰ προνόμια τῆς Μέσης Ἐκπαίδευσως. Αὐτοὶ οἱ τρεῖς στυλοὶ ἦσαν ὁ Χριστιανισμὸς, ἡ οὐμανιστικὴ Ἀναγέννησις, καὶ ἡ ἰδέα τῆς Humaneness⁽²⁾. Πολλοὶ σύγχρονοι ἐκπαιδευτικοὶ εἶναι ἀσθηροὶ ἐπικριταὶ τῆς φιλοσοφίας καὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῆς τῆς παλαιᾶς μορφῆς τῆς «ἀριστοκρατικῆς» ἐκπαίδευσως. Εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ ἐκπαίδευ-

(1) Ἐπειδὴ δὲν ἠμπορῶ νὰ ἀναπτύξω ἐδῶ τὰς διαφορὰς φάσεις τοῦ ἐθνισμοῦ παραπέμπω εἰς τὸ βιβλίον μου, Conditions of Civilized Living, κεφ. VI, «Πολιτικά».

(2) Χρησιμοποιῶ τὸν ὄρον «Humaneness» ἐν ἀντιθέσει μὲ τὸν ὄρον ἐὐμανιστικὴ ἀναγέννησις, διὰ νὰ ὑπογραμμίσω ἓνα κίνημα, τὸ ὁποῖον ἂν καὶ κατὰ κάποιον τρόπον σχετίζεται μὲ τὴν Ἀναγέννησιν καὶ τὴν μορφωτικὴν ἐπίδρασιν τῆς, ἐν τούτοις ἦτο ἀρχικῶς ἠθικὸν καὶ φιλοσοφικὸν κίνημα παρά φιλολογικὸν καὶ ἀρχαιοδιφικόν. Τὸ ἰδεῶδες τῆς «humaneness» παρουσιάζεται εἰς πρῶτα συγγράμματα ὅπως εἰς τὰ «λόγια» τοῦ Montaigne, εἰς τὸ «Σκέψεις τινὲς ἀφορῶσαι τὴν παιδείαν» τοῦ Locke, φθάνει δὲ εἰς πλήρη φιλοσοφικὴν ὀριμότητα εἰς τοὺς Γερμανοὺς ἰδεαλιστὰς φιλοσόφους, εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ποίησιν τοῦ Schiller καὶ τοῦ Goethe. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἀντεπροσωπεύθη ἀπὸ προσωπικότητας, ὅπως ὁ Carlyle, ὁ Dickens καὶ ὁ Arnold. Εἰς τὴν Γαλλίαν ἀπὸ τὸν Guizot καὶ τὸν Victor Cousin.

σις αὐτὴ ἦτο μόνον δι' ὀλίγους καὶ αὐτοὶ οἱ ὀλίγοι προήρχοντο κυρίως ἀπὸ προνομί-
 ούχους οἰκογενείας. Αὐτὴ ἦτο ἡ κατάστα-
 σις, ἡ ὁποία βεβαίως ἦτο ἀδικος καὶ ἐσφαλ-
 μένη. Τίθεται ὁμῶς τὸ ἐρώτημα, κατὰ πό-
 σον καὶ ὁ σύγχρονος αἰὼν μετὰ τὰς δημιουρ-
 γικὰς ἀντιλήψεις ἀνεκάλυψε μέθοδον, διὰ
 τῆς ὁποίας θὰ εἶναι δυνατόν νὰ διδαχθῶν
 οἱ πολλοί, μάλιστα δὲ καὶ ἐκεῖνα τὰ ὁποία
 εἶναι δύσκολα καὶ ὑψηλά διὰ τὴν κατανόη-
 σιν;

Ἐπάρχουν ἄνθρωποι οἱ ὅποιοι ἰσχυρί-
 ζονται, ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς καὶ ἡ διδασκα-
 λία του ἦσαν ἡ ἀρχαία αἰτία μᾶς ἀνεπι-
 κρινοῦς εὐλαβείας. Ἐμπορεῖ αὐτὸ νὰ εἶ-
 ναι ἐν τινὶ μέτρῳ ἀληθές. Μολονότι τὸ
 σφάλμα δὲν βαρύνει τὸν Χριστιανισμὸν,
 ἀλλὰ τοὺς κακοὺς Χριστιανούς. Ἄλλὰ ὡς
 μὴ λησμονῶμεν μίαν μεγάλην ἀλήθειαν
 ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς ἔδωκεν εἰς τὴν συνεί-
 δησιν τῶν ἀνθρώπων τὴν δύναμιν τῆς ἀν-
 τιστάσεως καὶ ὅτι ἡ ἐγκατάλειψις τοῦ Χρι-
 στιανισμοῦ ὁδηγεῖ εἰς τὴν θηριωδίαν, κα-
 θὼς διεπιστώσαμεν εἰς τὴν γενεάν μας.

Τέλος ἄλλοι χαμογελοῦν ἰσχυριζόμενοι,
 ὅτι ἡ διδασκαλία τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν εἶ-
 ναι ἄχρηστος ἀπὸ πρακτικῆς πλευρᾶς. Βε-
 βαίως θὰ ἦτο ἀνωφελές νὰ προσπαθῆσωμεν
 νὰ ἐφαρμόσωμεν ἓνα πρόγραμμα διδασκα-
 λίας μαθημάτων, προωρισμένου διὰ μίαν
 ἐκλεκτὴν ὁμάδα σπουδαστῶν, εἰς ὄλους τοὺς
 μαθητὰς ἐνὸς συγχρόνου ἀμερικανικοῦ
 γυμνασίου. Ἄλλ' εἶναι γεγονός ὅτι οἱ
 πνευματικοὶ ἡγέται τῆς εὐρωπαϊκῆς κοι-
 νωνίας θέτουν ὡς βάσιν τῆς σοφίας καὶ
 τῆς γνώσεως τὸ κληροδοτηθὲν κεφάλαιον
 ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα καὶ προβλέπουν τὴν
 δυνατότητα τῆς δημιουργίας μᾶς πνευμα-
 τικῆς καὶ διανοητικῆς δημοκρατίας, (*res
 publica spiritualis et intellectualis*), ἡ ὁ-
 ποία ἀκόμη λάμπει μέσα ἀπὸ τὰς σελίδας
 τῶν βιβλίων καὶ τῶν ἐπιστολῶν τῶν προ-
 γόνων μας καὶ μᾶς δημιουργεῖ συχνὰ τὸ
 αἶσθημα ὅτι, παρ' ὅλην τὴν τεραστίαν ἐξά-
 πλωσιν καὶ διάδοσιν τοῦ ἐντύπου, δὲν ἔ-
 γίναμεν βεβαίως περισσότερο μορφωμέ-
 νοι.

Θὰ πρέπει νὰ εἴμεθα βέβαιοι ὅτι ἡ κατα-
 στροφή αὐτοῦ τοῦ παλαιοῦ καὶ σεβαστοῦ
 οἰκοδομήματος τῆς παιδείας δὲν ἦτο ἀρχι-

κὼς ἔργον τοῦ νέου ὀρθολογισμοῦ, τῆς ἐμ-
 πειροκρατίας καὶ τοῦ σοσιαλισμοῦ. Δὲν ὑ-
 πάρχει λογικὴ αἰτία καὶ ἐξηγήσις, διότι αὐ-
 τὰί αἱ νεώτεραι ἀξίαι δὲν θὰ ἠμποροῦσαν
 νὰ ἀναπτυχθῶν εἰς μίαν ἀτμόσφαιραν φιλι-
 κῶν ἀμφισβητήσεων καὶ ἀμοιβαίου ἐμπλου-
 τισμοῦ μετὰ τὰς οὐσιώδεις ἀξίας τῆς παλαιο-
 τέρας, ἂν καὶ περισσότερον ἀριστοκρατι-
 κῆς, παραδόσεως. Τὸ κύριον σφάλμα ἐγ-
 κείται ἐν μέρει εἰς τὴν ἐγωϊστικὴν καὶ ἐν
 μέρει εἰς τὴν δειλὴν στάσιν τῆς παλαιᾶς
 κυριαρχούσης μειονότητος, ἡ ὁποία εἶχεν
 ἀπολέσει τὸ προνόμιον τῆς ἡγεσίας καὶ
 συνεπῶς ἦτο ἀνίκανος νὰ περιλάβῃ εἰς τὰς
 τάξεις τῆς τὰς νέας πολιτικὰς καὶ οἰ-
 κονομικὰς τάσεις καὶ ἐσκέπτετο κατὰ τὸν
 τρόπον τοῦ παλαιοῦ δεσποτισμοῦ. Αἱ ἐ-
 παναστάσεις—αὐτὸ πρέπει πάντοτε νὰ τὸ
 ἐνθυμούμεθα—ποτὲ δὲν ξεκινοῦν ἀπὸ ἀ-
 ναρχικὰ πλήθη, ἀλλὰ τὰ πλήθη ἐπανα-
 στατοῦν καὶ ἀρνοῦνται νὰ πειθαρχήσουν
 καὶ ἀνταγωνίζονται τὴν ἡγέτιδα μειοψη-
 φίαν ἐπειδὴ φοβοῦνται, καὶ ὑποφέρουν ἐξ
 αὐτοῦ, τὴν ἀποσύνθεσιν των.

Ποῦ θὰ εὕρωμεν τώρα τὰ φάρμακα,
 διὰ νὰ θεραπεύσωμεν αὐτὴν τὴν κατά-
 στασιν τῆς ἀρρωστημένης παιδείας, εἰάν
 ὑπάρχουν τοιαῦτα;

Βεβαίως, μέχρις ἐνὸς βαθμοῦ, χρειά-
 ζεται ἡ ἡσυχος μελέτη τοῦ διανοουμένου
 καὶ ἡ ἐργασία καὶ ἡ κατάρτισις σχεδί-
 ων ἐκ μέρους τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ. Διότι τό-
 σον ἡ σκέψις ὄσον καὶ ἡ παιδεία ἀντιλαμ-
 βάνονται πῶς θὰ συντελέσουν εἰς μίαν νέ-
 αν ἐνότητα τῆς θρησκείας καὶ τοῦ ὀρθο-
 λογισμοῦ, τῆς κοινωνικῆς σταθερότητος
 καὶ τῆς ἀναγκαίας ἐξελίξεως, τῆς ἐπιστή-
 μης καὶ τῆς μεταφυσικῆς, τῆς ἐθνικῆς δι-
 καιοσύνης καὶ τοῦ διεθνισμοῦ, διότι δια-
 φορετικὰ ἢ ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν διαφό-
 ρων ἀντιλήψεων θὰ συνεχίζεται καὶ θὰ
 σθῆσιν καὶ τοὺς τελευταίους σπινθῆρας τῆς
 εὐρωπαϊκῆς πνευματικῆς καλλιέργειας.
 Μόνον μετὰ τὴν νέαν αὐτὴν ἐνότητα ὡς ὑ-
 πόβαθρον, θὰ κατορθώσῃ τὸ μορφωτικὸν
 σχέδιον νὰ πραγματοποιήσῃ τὸν σκοπὸν του,
 διὰ τὴν δημιουργίαν μᾶς νέας Ἑδρώπης.
 Διότι οἱ ἄνθρωποι, νέοι καὶ ἠλικιωμένοι,
 δύνανται νὰ ὀρμιάσουν, μόνον εἰάν ἡ πρό-
 δοξ τῆς μαθήσεως συνοδεύεται ὑπὸ τῆς προ-

όδου τῆς καλῆς θεμελιώσεως τῶν ἀξιών. Ἐάν οἱ ἄνθρωποι μορφώνονται καὶ παραλλήλως χάνουν τὸν ἀσφαλῆ προσανατολισμὸν τῆς ζωῆς των, διότι ὑπάρχουν μέσα εἰς τὴν ψυχὴν των ἰσχυραὶ φιλοδοξίαι καὶ ἐγωϊστικαὶ αὐτοπεποιθήσεις, τότε καθίστανται μορφωμένοι βάρβαροι, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἔχομεν δυστυχῶς τόσον πολλοὺς σήμερον. Ἐάν πάλιν προσκολλῶνται εἰς τὰ πάτρια καὶ ἀρνοῦνται νὰ διευρύνουν τοὺς ὁρίζοντας τοῦ πνεύματός των διὰ τῆς μαθήσεως, τότε γίνονται ἡμιμαθεῖς, μὲ περιωρισμένον νοῦν, καὶ δὲν ἀποτελοῦν παρὰ ἓνα ἄλλον τύπον μισανθρωπίας.

Διὰ νὰ συγκεφαλαιώσωμεν τὰ ἤδη ἐκτεθέντα, λέγομεν τὰ ἑξῆς: Αὐτὸ εἶναι τὸ φρικτὸν δῆλημα τῆς συγχρόνου ἐκπαίδευσως, ἓνα δῆλημα πολὺ μεγαλύτερον ἀπ' ὅλας τὰς δυσκολίας, τὰς ὁποίας παρουσιάζει ἡ σύνταξις τῶν σχολικῶν προγραμμάτων διδασκαλίας καὶ τῆς σχολικῆς πνευματικῆς καλλιέργειας τῶν μαθητῶν, ἡ ὁποία πρέπει νὰ βοηθήσῃ τὴν νεότητα νὰ ἐκπαιδευθῇ, νὰ θέσῃ γεράς βάσεις εἰς τὴν ζωὴν τῆς καὶ νὰ ὠριμάσῃ μέσα εἰς μίαν κοινωνίαν, ἡ ὁποία δὲν ἔχει θεμέλια καὶ ἐπομένως οὔτε καθωρισμένον καὶ συγκεκριμένον σκοπὸν ἐκπαίδευσως τῆς νεότητος.

Ἄλλα αὐτά, τὰ ὁποία συμβαίνουν εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν, δὲν εἶναι παρὰ μία τεραστία ἀντανάκλασις ἐκείνων τὰ ὁποία συμβαίνουν μέσα εἰς τὴν κοινωνίαν. Τὸ ἀποτέλεσμα ὅλων τῶν μορφωτικῶν προσπαθειῶν εἰς τὴν Εὐρώπην θὰ ἐξαρτηθῇ ἀπὸ τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον ἡ Εὐρωπαϊκὴ κοινωνία εἰς τὴν ὁλότητά της δίδει ἀπάντησιν εἰς τὴν ἐπιταγὴν τῶν κρισίμων τούτων καιρῶν. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ ἀποδοτικότης αὐτῆς τῆς ἀπαντήσεως ἐξαρτᾶται καὶ ἀπὸ πολλοὺς ἄλλους παράγοντας, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναφερθοῦν εἰς τὸ παρὸν ἄρθρον. Ὅλίγα δὲ μὴ βασικά ἐρωτήματα ἡμποροῦν νὰ διατυπωθοῦν.

1) Θὰ ἡμπορέσῃ ἡ Εὐρωπαϊκὴ κοινωνία νὰ μεταβάλλῃ τὸν ὑστερικὸν χαρακτήρα τοῦ ὑπερβολικοῦ ἐθνικισμοῦ εἰς ἓνα εἶδος ὑγιоῦς πατριωτισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἀρνεῖται νὰ βλέπῃ μόνον ἀντίθεσιν μεταξὺ ἐ-

κείνου, τὸ ὁποῖον πιστεύει ἡ γενέτειρα χώρα ἑνὸς ἀνθρώπου καὶ μιᾶς ὑπερεθνικῆς συμπεριφορᾶς; Ἐάν ναί, τότε μία δημοσπονδία τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν εἶναι δυνατόν νὰ ἰδρυθῇ, ἄλλως, χωρὶς παρομοίαν ὀριστικὴν συνένωσιν, ἡ Εὐρώπη εἶναι προωρισμένη νὰ χαθῇ ὡς ἐκπολιτιστικὸς παράγων, εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

2) Τὸ πρῶτον αὐτὸ ἐρώτημα συνδέεται στενῶς μὲ ἓνα δεύτερον, τὸ ὁποῖον ἴσως ἀντιπροσωπεύει τὸ πλεόν θεμελιώδες ἠθικὸν γεγονός τῶν καιρῶν μας. Θὰ δυναθῇ ἡ Εὐρωπαϊκὴ κοινωνία νὰ καταργήσῃ τὴν τυραννίαν, τὴν ὁποίαν οἱ πολιτικοὶ ἐξασκοῦν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων καὶ νὰ ἐγκαθιδρύσῃ ἀντ' αὐτῆς τὴν βασιλείαν τῆς ἠθικῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως μὲ δὴν τῆς τὴν ἀγνότητα καὶ ἀγιότητα; Ἐάν δὲν ἐπιτευχθῇ αὐτὸ δὴν ἡ προσπάθεια τῆς συγχρόνου ἐκπαίδευσως πρὸς ἓνα δημοκρατικὸν πάλτεμα θὰ μετατραπῇ ἀπλῶς εἰς ἓνα ἄλλου εἶδους ἐθνικισμὸν, διότι πραγματικὰ καλὸς πολίτης εἶναι μόνον ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἔχει τὰ κριτήρια καὶ τὴν δύναμιν νὰ δικάσῃ καὶ νὰ κρίνῃ τὴν συμπεριφορὰν καὶ τὴν πορείαν ἀκόμη καὶ αὐτοῦ τοῦ ἔθνους του. Ὁ ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος ἔχει χάσει αὐτὰ τὰ προτερήματα εὐκόλως θὰ ὑποδουλώσῃ τὴν συνείδησίν του εἰς τὴν κυβέρνησιν του ἢ τὸ κόμμα του. Οὕτω ἀντὶ νὰ εἶναι ἓνας ἐλεύθερος ἄνθρωπος θὰ ὑπαγάγῃ τὸν ἑαυτὸν του εἰς μίαν κατάστασιν ἐθελοντικῆς δουλείας. Αὐτὸ δὲν εἶναι μόνον πρόβλημα τῶν πολιτικῶν, εἶναι ἐξ ἴσου καὶ πρόβλημα τοῦ Χριστιανισμοῦ. Διότι οὔτε ἡ δημοκρατία οὔτε ἡ θρησκεία ἔχουν σημασίαν δι' ἄτομον τὸ ὁποῖον ἡ ἠθικὴ του τοῦ ἐπιτρέπει νὰ παρουσιάζεται μὲ δύο ὄψεις: νὰ εἶναι ἀξιοπρεπὴς διὰ τὸν ἑαυτὸν του, ὡς ἄτομον, ἀναξιοπρεπὴς δὲ τὴν στιγμήν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀναμειγνύεται εἰς τὰ πολιτικά.

3) Τὸ μέλλον ἔμως μιᾶς δημοκρατίας ἐξαρτᾶται ἐπίσης ἀπὸ τὴν λύσιν ἑνὸς ἐπίτου προβλήματος. Θὰ ἡμπορέσῃ ἡ εὐρωπαϊκὴ κοινωνία νὰ μεταβάλλῃ τὸν ἀμειλικτον οικονομικὸν ἀνταγωνισμὸν, ὁ ὁποῖος ἀναποφεύκτως δημιουργεῖ τὴν σκληρῶς ἀ-

